

કર ભરનાર નો રહેઠાણ નો દરજ્જો

કુલ આવક નક્કી કરવા માટે કર ભરનાર વ્યક્તિના રહેઠાણનો દરજ્જો કે હોદો નક્કી કરવો એ તેની પૂર્વશરત છે.

કોઈ પણ એસેસીની કુલ આવકનું નિર્ધારણ કરવા માટે સૌપ્રથમ તેનો રહેઠાણનો દરજ્જો જાણવો જરૂરી છે, કારણ કે કર ભરનાર શખસની કર ભરવા અંગેની જવાબદારી તેના સંબંધિત પાછલા વર્ષના ભારતમાં વસવાટ કે રહેઠાણના દરજ્જાને આધારે નક્કી થાય છે, નહિ કે તેની નાગરિકતાને આધારે નક્કી થાય છે. જો તે ભારતમાં બિનરહીશ ગણાય તો તેની ભારતમાંની આવક જ કરપાત્ર ગણાય, અન્ય આવક પર તેણે ભારતમાં આવકવેરો ભરવો પડશે નહિ. એટલે જ્યાં સુધી કર ભરનારના રહેઠાણનો દરજ્જો કે હોદો નક્કી ન થાય ત્યાં સુધી તેની કુલ આવક નક્કી કરી શકાતી નથી. યાદ રાખો કે શખસની નાગરિકતા અને રહેઠાણનો દરજ્જો બે અલગ બાબત છે.

આવકવેરા ધારામાં આપેલી 'કુલ આવક'ની વ્યાખ્યામાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે કે કર ભરનારના રહેઠાણના ધોરણે ગણાયેલી આવક ઉપર કરની જવાબદારી નક્કી થશે. પાછલા વર્ષની કુલ આવક પર આવકવેરો આકારવામાં આવતો હોવાથી રહેઠાણનો દરજ્જો હંમેશાં સંબંધિત પાછલા વર્ષના અનુસંધાનમાં નક્કી થાય છે. (નહિ કે ચાલુ આકારણી વર્ષના સંદર્ભમાં). "The incidence of income tax depends upon the residential status of an assessee."

[૩] રહીશ (Resident)

મૂળભૂત શરતો : આવકવેરા ધારાની કલમ ૬ (૧) મુજબ વ્યક્તિ માટે રહીશ અંગેની શરતો નીચે મુજબ છે : જે વ્યક્તિ નીચે જણાવેલી શરતોમાંથી કોઈ પણ એક મૂળભૂત શરત (Basic condition)નું પાલન કરે, તે પાછલા વર્ષ માટે ભારતની રહીશ (પરંતુ સામાન્ય રહીશ નહિ) ગણાશે.

(અ) તે વ્યક્તિ સંબંધિત પાછલા વર્ષ દરમિયાન કુલ ૧૮૨ કે વધુ દિવસ ભારતમાં રહી હોય.

અથવા

(બ) તે વ્યક્તિ સંબંધિત પાછલા વર્ષ દરમિયાન કુલ ૬૦ કે વધુ દિવસ માટે ભારતમાં રહી હોય અને તેની અગાઉનાં ચાર પાછલાં વર્ષો દરમિયાન કુલ ૩૬૫ કે વધુ દિવસ માટે ભારતમાં રહી હોય.

ભારતીય નાગરિક કે મૂળ ભારતીય વંશજ માટે ખાસ છૂટ :

(૧) કોઈ વ્યક્તિ કે 'જે ભારતીય નાગરિક છે' તે પરદેશમાં નોકરી કરવા માટે કોઈ પાછલા વર્ષમાં પરદેશ જાય તો તે વર્ષમાં મૂળભૂત શરત (બ)માં સૂચવેલ ૬૦ દિવસને બદલે ૧૮૨ કે વધુ દિવસ માટે ભારતમાં રહેલ હોય તો જ રહીશ ગણાય, પરંતુ ભારતમાં નોકરીના સંબંધમાં પરદેશ જનાર વ્યક્તિને આ અપવાદ લાગુ થશે નહિ.

(૨) ભારતીય વહાણ* પર કામ કરનાર ભારતીય નાગરિક પાછલા વર્ષ દરમિયાન ભારત છોડી જાય તો તે પણ ૬૦ દિવસને બદલે ૧૮૨ કે વધુ દિવસ માટે ભારતમાં રહેલ હોય તો જ રહીશ ગણાય. પરદેશ જનાર વહાણ પર Crew member તરીકે કામ કરનાર ભારતીય નાગરિકનો ભારતમાં રહેઠાણનો સમય CBDT દ્વારા નક્કી થયેલ ધોરણો મુજબ ગણાશે.

(૩) એવી જ રીતે પરદેશમાં રહેતો ભારતીય નાગરિક અથવા મૂળ ભારતીય વંશજ. હોય તે (નોકરી કરતો હોય તે જરૂરી નથી.) કોઈ પાછલા વર્ષમાં ભારતની મુલાકાતે આવે તો તેની દૃષ્ટિએ પણ મૂળભૂત શરત (બ)માં ૬૦ દિવસને બદલે ૧૮૨ કે વધુ દિવસ માટે ભારતમાં રહેલ હોય તો જ રહીશ ગણાશે.

ખુલાસો :

(૧) ઉપર જણાવેલ વસવાટના દિવસો સતત હોવા જરૂરી નથી.

(૨) વળી, ભારતમાં વસવાટ દરમિયાન એક જ સ્થળે રહેવું પણ જરૂરી નથી. ભારતની દરિયાઈ સરહદમાં વહાણ પર વસવાટ પણ ભારતમાં જ વસવાટ ગણાય.

(૩) ભારતમાં વસવાટના દિવસોની ગણતરી વખતે અમુક દિવસે અમુક કલાક માટે જ ભારત વસવાટ કર્યો હોય તો આવા અલગ અલગ આંશિક રહેઠાણના કલાકોનો સરવાળો ૨૪ થાય ત્યારે તે એક દિવસ ગણાય. જો આવી વિગત પ્રાપ્ય ન હોય તો ભારતમાં આવવાનો અને પરદેશ રવાના થવાનો દિવસ સંપૂર્ણ દિવસ છે અને તે સંપૂર્ણ દિવસ માટે ભારતમાં વસવાટ છે એમ માની લેવામાં આવશે.

(૪) તેનો ભારતમાં આવવાનો દિવસ અને ભારત છોડવાનો દિવસ બંનેનો સમાવેશ તેના ભારતના વસવાટના દિવસોમાં ગણાશે.

(૫) ઉપરોક્ત શરતોમાં નોંધપાત્ર મુદ્દો એ છે કે પાછલા વર્ષમાં ઓછામાં ઓછાં અમુક દિવસ ભારતમાં વસવાટ અનિવાર્ય છે. જો તે વ્યક્તિ પાછલા વર્ષ દરમિયાન ભારતમાં બિલકુલ રહી ન હોય અથવા ૬૦ દિવસથી ઓછી મુદત માટે રહી હોય તો પાછલા વર્ષ માટે તે બિનરહીશ ગણાશે.

રહીશ અને સામાન્ય રહીશ (Resident and Ordinarily Resident)

અગાઉ જણાવેલી બે મૂળભૂત શરતો પૈકીની કોઈ પણ એક શરતનું પાલન કરનાર વ્યક્તિ 'રહીશ' ગણાય છે. હવે તે વ્યક્તિ નીચે જણાવેલી વધારાની બે શરતો પૈકીની કોઈ પણ એક શરતનું પાલન ન કરતી હોય તો તે સામાન્ય નહિ તેવી રહીશ ("not ordinarily resident") ગણાય.

સામાન્ય રહીશ ગણાવા માટે નીચેની બંને વધારાની શરતોનું પાલન થવું જરૂરી છે :

(૧) વ્યક્તિ પાછલા વર્ષથી—અગાઉનાં ૧૦ વર્ષમાંથી ઓછામાં ઓછાં ૨ વર્ષ માટે ભારતમાં રહીશ હોવી જોઈએ.

તથા

(૨) પાછલા વર્ષથી અગાઉનાં ૭ વર્ષ દરમિયાન કુલ ૭૩૦ દિવસ કે વધુ સમય માટે ભારતમાં રહી હોય તે વ્યક્તિ સંબંધિત પાછલા વર્ષ માટે સામાન્ય રહીશ ગણાશે.

૧ : ભારતીય નાગરિક શ્રી અનુરાગ મહેતા છેલ્લાં ૧૫ વર્ષથી અમેરિકામાં નોકરી કરતા હતા, પરંતુ તેઓ ૧લી જુલાઈ, ૨૦૨૫ના રોજ ભારતની મુલાકાતે આવે છે અને તા. ૩૦મી એપ્રિલ, ૨૦૨૬ સુધી ભારતમાં રહે છે.

આકારણી વર્ષ ૨૦૨૬- ૨૭ માટે તેમનો રહેઠાણનો દરજ્જો નક્કી કરો.

.

2. મિ. સ્માર્ટ (પરદેશી નાગરિક)નું પાછલું વર્ષ નાણાકીય વર્ષ ૨૦૨૫-૨૬ છે. તપાસ કરતાં માલૂમ પડે છે કે તેઓ તા. ૧૪મી નવેમ્બર, ૨૦૨૫થી ૩૧મી ડિસે, ૨૦૨૫ સુધી (બંને દિવસો સહિત) ભારતમાં હાજર હતા. ૨૦૨૧-૨૨થી ૨૦૨૪-૨૫ સુધીનાં વર્ષો દરમિયાન પણ તેઓ કુલ ૩૮૫ દિવસ માટે ભારતમાં હાજર હતા.

આકારણી વર્ષ ૨૦૨૬-૨૭ માટે તેમના રહેઠાણનો હોદ્દો શું હશે? તમારા જવાબ માટે કારણો આપો.

૩. રિકી પોન્ડિંગ એક ઓસ્ટ્રેલિયન નાગરિક છે. તેઓ છેલ્લાં ૧૦ વર્ષથી (૨૦૨૫-૨૬ સહિત) નિયમિત રીતે ઓક્ટોબર, નવેમ્બર અને ડિસેમ્બર માસ દરમિયાન દર વર્ષે ભારત આવે છે. આકારણી વર્ષ ૨૦૨૬-૨૭ માટે તેમનો રહેઠાણનો દરજ્જો નક્કી કરો.

જો તેઓ સપ્ટેમ્બર, ઓક્ટોબર અને નવેમ્બર માસ દરમિયાન આવતા હોય તો તમારા જવાબમાં શું ફેર પડે ?

૪. શ્રીમાન પ્રિયલકુમાર ભારતમાં માત્ર નીચેના સમયગાળા માટે હાજર રહેલ છે :

પાછલું વર્ષ	હાજરીના દિવસો
2022-23	65
23-24	200
24-25	100
25-26	55

તેમનો આકારણી વર્ષ ૨૦૨૬-૨૭નો રહેઠાણનો દરજ્જો નક્કી કરો.

૫.શ્રી જસુ પટેલે આકારણી વર્ષ ૨૦૨૬-૨૭ સાથે સંબંધિત પાછલા વર્ષ માટે તેમની આવકની વિગતો નીચે મુજબ રજૂ કરી છે :

(૧) ભારતમાં મળેલ વ્યાવસાયિક ફી 511000 રૂપિયા

(૨) ભારતમાં કમાયેલ આવક પરંતુ રોમમાં મળેલ 812000 રૂપિયા

(૩) નેપાળમાં ખેતીની આવક (ભારતમાં લાવ્યા નથી.) 314000 રૂપિયા

(૪) યુ. કે. માં ધંધાની આવક કે જેનું નિયંત્રણ ભારતમાંથી થાય છે. 3216000 રૂપિયા

આકારણી વર્ષ ૨૦૨૬-૨૭ માટે શ્રી જસુ પટેલની નીચેના સંજોગોમાં ગ્રોસ આવક ગણો:

(અ) જો તે રહીશ અને સામાન્ય રહીશ હોય.

(બ) જો તે રહીશ પરંતુ સામાન્ય રહીશ નહીં હોય.

(ક) જો તે બિનરહીશ હોય.

જવાબ : સામાન્ય રહીશ રૂ. ૪૮,૫૩,૦૦૦ (બધી આવકો); સામાન્ય નહિ તેવા રહીશ રૂ. ૪૫,૩૯,૦૦૦ (રૂ. ૩,૧૪,૦૦૦ સિવાયની) અને બિનરહીશ રૂ. ૪૫,૩૯,૦૦૦

6. શ્રી કોહલી ભારતીય નાગરિક છે અને ભારતીય કંપનીમાં તા. ૧-૫-૨૦૨૦થી મેનેજર છે. તેઓ કંપનીના નિયમિત કામ અર્થે ઇંગ્લેન્ડની મુલાકાતે જાય છે. છેલ્લાં પાંચ વર્ષમાં તેમણે ઇંગ્લેન્ડમાં ગાળેલા દિવસો નીચે મુજબ છે :

પાછલું વર્ષ	ઇંગ્લેન્ડ હાજરીના દિવસો
21-22	318
2022-23	150
23-24	271
24-25	310
25-26	295

આકારણી વર્ષ 26-27 માટે રહેઠાણ નો દરજ્જો નક્કી કરો

7. શ્રી ધોની ભારતીય નાગરિક છે છેલ્લાં પાંચ વર્ષમાં તેમણે ભારત માં ગાળેલા દિવસો નીચે મુજબ છે :

પાછલું વર્ષ	ભારત માં હાજરીના દિવસો
21-22	230
2022-23	155
23-24	365
24-25	-
25-26	65

આકારણી વર્ષ 26-27 માટે રહેઠાણ નો દરજ્જો નક્કી કરો

8. નીચે આપેલી વિગતોના આધારે પ્રશ્નો જવાબ આપો

શ્રી ભરત ભૂળ ભારતીય વંશજ) તેમના કુટુંબ સાથે તા. ૨૬ મી નવેમ્બર, ૨૦૨૫ના રોજ ભૌરતની મુલાકાતે આવે છે અને ભારતમાં ૧૮૬ દિવસનો વસવાટ કરવાની યોજના ધરાવે છે. તેઓ પાછલા વર્ષ ૨૦૨૫-૨૬થી અગાઉનાં ૪ વર્ષ દરમિયાન કુલ ૭૬૪ દિવસ માટે ભારતમાં રહ્યા હતા.

આકારણી વર્ષ ૨૦૨૬- ૨૭ માટે તેમનો રહેઠાણનો દરજ્જો શું નક્કી થયો હશે ?

(i) રહીશ અને સામાન્ય રહીશ;

(ii) રહીશ પરંતુ સામાન્ય રહીશ નહિ;

(iii) બિન-રહીશ.